

й натовпу. Наприклад, Естерка мала *скаменілий од горя вид* (С. 188), *червоні очі, темні очі*; дівчина *божевільними очима сіяла жах* (С. 190); Абрум – *страшні очі, бліді уста* (С. 190); натовп – *бліді, зжовклі обличчя* (С. 191).

Стилістично навантажений у текстах образ *біла борода* – символ мудрості, розуму, поважного віку, пор.: (поважні люди) *з білими бородами, як у далеких предків* (С. 186) *жах стулив усім уста, і білі борода, немов зів'ялі, упали на груди»* (С. 186).

Отже, традиційні в сучасному розумінні засоби живописання словом – епітети-кольоративи, психологізована метафорика, звукопис – у малій прозі М. Коцюбинського функціонують як естетичні елементи імпресіоністичного відтворення реального та ірреального світів.

Яна Мартиненко

ЕПІСТОЛЯРІЙ М. КОЦЮБІНСЬКОГО: ЛИСТУВАННЯ З ДРУЖИНОЮ

У найповнішому – семитомному – зібранні творів Михайла Коцюбинського листи займають майже такий самий обсяг, як і його проза. Не з усіма адресатами автор був духовно близький та одноставний у поглядах, іноді він спілкувався винятково на діловому рівні (видання альманахів та збірників, культурні заходи, друкування власних творів, перемовини щодо поширення книжок, їхнього перекладу – у цьому разі географія листування поширювалася на Австрію, Німеччину, Польщу, Чехію, Росію, Швецію). Тому епістолярій письменника містить багато цікавих фактів щодо історії видання й поширення української книжки, історії цензурних утисків тощо.

Коло спілкування письменника охоплювало ледь не всіх видатних тогочасних особистостей (Цит за виданням: Листи до Михайла Коцюбинського (Текст) : в 4-х т. / упоряд. та коментар В. Мазного. – Чернігів, 2002. – Т. 1. – С. 6; далі – Листи). На сьогодні опубліковані листи М. Коцюбинського до В. Винниченка, М. Вороного, Б. Грінченка, В. Гнатюка, Панаса Мирного поета, прозаїка та критика Г. Коваленка-Коломацького, лідера

жіночого руху, письменниці Н. Кобринської, молодомузівців О. Луцького та В. Лукича та до багатьох інших культурних, громадських діячів та істориків.

Важливе місце в епістолярній спадщині М. Коцюбинського займає його листування з дружиною Вірою Коцюбинською. Ці послання були надруковані в академічному зібранні (1973-1975), проте, по-перше, опубліковані не в повному обсязі (майже не оприлюднено листи останніх місяців життя письменника, коли він лікувався в київській клініці); по-друге, листи зазнали купюрування, були скорочені головним чином згадки про тих знайомих і приятелів М. Коцюбинського, яких цензура радянської доби вважала ідеологічно скомпрометованими; по-третє, в академічних виданнях епістолярій прийнято подавати в хронологічному порядку, а це означає, що й листи до дружини друкувалися впереміш із листами до інших адресатів, тому цілісність сюжету (історія взаємин двох людей) була порушена.

Листування М. Коцюбинського з дружиною тривало сімнадцять років – від 1896 р. до 1913-го. Розпочалося воно в той час, коли письменник працював у складі спеціальної комісії створеної урядом для боротьби з філоксерою. Саме розлука з молодією дружиною стимулювала епістолярний діалог.

Першу частину епістолярної спадщини письменника можна назвати «кримською». Ці листи мають кілька сюжетів. Передусім – родинний: адресовані дружині послання насичені ласкавою, пестливо-зменшувальною лексикою та вишукано-ніжними звертаннями: *твій повік Муся* (Листи, С. 63), *моя дитинка* (Я так поріднився з тобою. – К., 2007. – С. 46). Також спостережено номінації *сонечко, серденько, квітонька, люба дружинонька, кохання єдине, голубка*. Вони актуальні для контекстів, у яких письменник висловлює хвилювання щодо перебігу вагітності дружини, свої почуття у зв'язку з очікуванням сина, якому ще до народження дали ім'я Юрко.

Другий сюжет – громадський. У листах, крім згадок про родичів, фігурує також багато імен людей, з якими М. Коцюбинського пов'язували і приятельські, й ділові стосунки. Вже у «філоксерний» період життя він мав тісні контакти з багатьма сучасниками на громадській або ж літературній ниві: В. Боржковський, Б. Грінченко, А. Кримський, О. Маковей,

М. Міхновський, В. Самійленко, Є. Тимченко. Здебільшого це люди, ідейно близькі М. Коцюбинському.

Ще одне сюжетне відгалуження у кримських листах – «екскурсійне». Віра Коцюбинська не раз читала «записки мандрівника», який любить детально описувати ті місця, де йому довелося побувати, фіксує свої враження від побаченого: «вчора ходили на руїни вілли Тіберія, звідки такий чарівний краєвид на море...» (Там само, С. 207).

Півроку (від листопада 1897 р. до березня 1898 р.) мешкав М. Коцюбинський у Житомирі, звідки до Віри Коцюбинської написав близько сімдесяти листів. У них чимало нарікань на рутину редакційної праці, на цензуру, але найголовнішою проблемою була самотність (Там само, С. 5). Також М. Коцюбинський охоче ділиться із дружиною тим, що стосується словесної творчості. Особливо знаковими є кілька суджень про твори Гі де Мопассана. Його новелу «На воді» письменник прочитав із захопленням на початку 1898 р., а через десять років він написав «Intermezzo». Критики спостерегли, що новела дуже схожа на твори Мопассана (Там само, С. 10).

Інша частина листів М. Коцюбинського (1905–1912 рр.) пов'язана не зі службою, а з лікуванням, подорожами, відпочинком. Маленькі епістолярні «репортажі» мовби фіксували мить: «Сховався від дощу в Колізеї і тут на камені пишу до тебе, моя дитино єдина...» (Там само, С. 171). Проте листи цього періоду помітно відрізняються від епістолярію 1896 – 1898 рр., адже 1904 року в життя письменника увійшла Олександра Аплаксіна.

Окремий епістолярний фрагмент у спадщині М. Коцюбинського – листи з Капрі. На острові він написав новели «Лист», «Коні не винні» та «Подарунок на іменини», і саме листи допомагають побачити підготовчу літературну роботу: «сьогодні закінчу переробку свого оповідання «Подарунок на іменини» (я його наново переробив) і почну писати щось інше, що саме – не знаю ще...» (Там само, С. 288). Як і раніше, у цих листах автор виступає в ролі заочного гіда, створюючи своєрідний путівник по острову (Там само, С. 13).

Листи М. Коцюбинського можна назвати «епістолярною прозою». Риси художності й водночас автобіографічності та

публіцистичності властиві посланням з Криму, Капрі та Карпат. Зрештою, уся епістолярна спадщина свідчить про неординарність світогляду письменника.

Валентина Красавіна

СЛОВО М. КОЦЮБИНСЬКОГО І ПРО М. КОЦЮБИНСЬКОГО В ЛІТЕРАТУРНІЙ ЕКСПОЗИЦІЇ ЧЕРНІГІВСЬКОГО МУЗЕЮ-ЗАПОВІДНИКА

Цього року літературно-меморіальному музеєві-заповіднику М. Коцюбинського в Чернігові виповнилося 80 років. До музею входять меморіальний будинок письменника та літературна експозиція, відкрита 1983 р. у новому приміщенні. З літературної експозиції дізнаємося про етапи творчої біографії митця. На стендах – фото, особисті речі, документи, твори автора і книги, які читав, листи його й до нього.

М. Коцюбинський не любив писати про себе, говорити про творчі плани, оскільки був людиною скромною й достатньо замкнутою. Вважав, що головне – це творчість письменника, однак за наполяганням видавців і на прохання М. Мочульського, який писав про нього наукове дослідження, склав стислу художню біографію, звідки й дізнаємося про його формування як письменника. Згадував, що мати й книжка стали головними вихователями: мати часто читала дітям (їх було семеро) твори М. Некрасова, Т. Шевченка. Цікаво, що зростав майбутній письменник у російськомовному середовищі, у родині спілкувалися тільки російською. Українську чув лише від Хими (служниці). Після запалення легенів, коли в гарячці почав марити українською, відбулося «навернення» до рідної мови. Рано навчився читати, мав добру пам'ять. Читав багато, чимало українською. Навчаючись у гімназії, відчував себе уже свідомим українцем. Глибоко запали в душу історичні пісні лірника Купріяна про турецьку неволю. В автобіографічному листі до видавництва «Вік» від 1 грудня 1902 р читаємо: «Вже у 9-10 літ пам'ятаю я складав українські пісні на вірєць народних. Взагалі любов до літератури у